

РЕЦЕНЗІЯ

кандидатки економічних наук, доцентки кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Сумського державного університету, **Височиної Аліни Володимирівни** на дисертаційну роботу здобувача ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка» **Дуванової Оксани Сергіївни** на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації»

1. Актуальність теми дисертації.

У результаті адміністративно-територіальної реформи уряд запровадив «партнерську» модель місцевого самоврядування, де територіальна громада виступає носієм прямої демократії та формує життєве середовище для громадян. Важливим завданням стає забезпечення сталого розвитку громад, який включає підтримання балансу між економічним зростанням, екологічною безпекою та соціальним прогресом. У процесі децентралізації та адміністративно-територіальної реформи відповідальність за розвиток місцевих територій покладається на самі територіальні громади, які перетворюються з об'єктів управління на суб'єктів, від професійності дій яких залежить розвиток окремих територій та добробут всієї країни. Крім того, в сучасних умовах українські територіальні громади стикаються не лише з економічними труднощами, соціальною нерівністю та недостатньо розвиненою інфраструктурою, а й з питаннями безпеки, що підкреслює важливість пошуку нових механізмів для ефективного місцевого управління та консолідації зусиль.

Важливою умовою для ефективного управління є кооперація та координація зусиль між основними стейкхолдерами. Для сталого розвитку громад необхідні партнерство, взаємоузгодженість та інклюзивна участь громади, місцевих органів самоврядування, громадянського суспільства та бізнесу. Кооперація, як концепт, допомагає мобілізувати фінансові ресурси та підвищити стійкість громад, що є важливим для успішного розвитку в сучасних умовах. Таким чином, кооперація може стати вагомим фактором у забезпеченні сталого розвитку, сприяючи ефективному використанню ресурсів та активізації населення для вирішення власних потреб.

Незважаючи на значний науковий доробок іноземних та вітчизняних вчених у сфері розробки теоретичних засад соціально-економічної природи кооперації в контексті сталого розвитку територіальних громад, багато питань щодо реалізації потенціалу кооперації, застосування механізмів внутрішнього та міжмуніципального співробітництва громад, особливо в умовах децентралізації, потребують удосконалення теоретичних та науково-методичних підходів.

Таким чином, зазначене вище обумовлює актуальність дисертаційної роботи Дуванової О.С., постановку мети дослідження та завдань для її досягнення.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з державними чи галузевими науковими програмами, планами, темами.

Тематика дисертації має тісний зв'язок із загальнодержавними програмами та стратегіями розвитку країни, зокрема з базовими засадами Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021 р.; Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року відповідно до Указу Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р.; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. тощо.

Також, дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, Дуванова О.С. долучилась до реалізації таких науково-дослідних проєктів як «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (номер державної реєстрації: 0117U003935), «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (номер державної реєстрації: 0121U109553), «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (номер державної реєстрації: 0120U102001).

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення з основними положеннями та висновками, представленими в дисертаційній роботі Дуванової О.С., дає підстави стверджувати, що робота демонструє високий рівень обґрунтованості та достовірності отриманих наукових результатів, що відповідають поставленій меті та завданням.

У роботі чітко визначено предмет та об'єкт дослідження, коректно сформульовано мету та завдання, обґрунтовано вибір методів дослідження, логічно побудовано структуру та зміст роботи. Про обґрунтованість представлених в дисертації наукових положень свідчить достатній перелік узагальнених та опрацьованих робіт вітчизняних і закордонних вчених, значна статистична база дослідження, що сформована з перевірених статистичних та аналітичних джерел інформації.

Здобувачкою застосовувалися такі методи дослідження як наукова абстракція, аналіз та синтез, логічне узагальнення, індуктивний та дедуктивний методи, структурна декомпозиція, компаративний та бібліометричний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, метод метчингу, метод різниць, метод найменших квадратів, а також таксономічний, порівняльний, статистичні методи та метод багатofакторного регресійного аналізу. Для економіко-математичного моделювання застосовувалось програмне забезпечення Stata та MS Excel, а для візуалізації – інструментарій VOSviewer v.1.6.15.

У дисертації використано статистичні дані Світового банку, Міністерства фінансів України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державної служби статистики України, дослідницькі матеріали експертів Програми «U-LEAD з Європою» та SKL International.

Дисертаційна робота справляє позитивне загальне враження, представляє покрокове та логічне викладення авторських пропозицій. Кожен етап дослідження завершується висновками, які відображають основні результати дослідження та їх практичну значимість.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Теоретичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи Дуванової Оксани Сергіївни полягає в тому, що вони є внеском в соціальні та поведінкові науки та розвивають теоретичні засади в сфері забезпечення сталого розвитку територіальних громад, досліджуючи вплив на нього фактору кооперації.

Практичне значення отриманих положень, висновків та пропозицій, отриманих дисертанткою, полягає в тому, що вони можуть бути використані органами державної влади різних рівнів, зокрема Кабінетом Міністрів України, Міністерством аграрної політики та продовольства України (при розробці стратегій та програм розвитку сільських територій), Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України (при розробці планів розвитку громад та територій України); органами місцевого самоврядування (при формуванні програм та стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць); агрокооперативами (при підвищенні кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів та інформуванні громадськості про переваги кооперації); профільними асоціаціями та громадськими об'єднаннями (в процесі моніторингу прогресу реформи децентралізації). Варто додатково зазначити, що результати дисертації використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисципліни «Міжнародні бізнес-комунікації» (акт від 05.06.2024р.).

5. Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому.

Дисертація Дуванової Оксани Сергіївни викладена на 225 сторінках, в т.ч. основний зміст складає 177 сторінок. Загальна структура роботи відповідає нормативним документам і включає анотацію, вступ, три розділи, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновки, список використаної літератури у обсязі 199 джерел, 7 додатків, що містять вхідні та проміжні дані дослідження та довідку про впровадження.

У першому розділі, що викладено на 54 сторінках і становить понад 31% основного тексту, дисертантка досліджує теоретичні засади розвитку кооперації територіальних громад у контексті їх сталого розвитку в умовах децентралізації. У першому підпункті першого розділу авторкою поглиблено теоретичні засади взаємозв'язку між кооперацією та сталим розвитком

територіальних громад. Використовуючи дворівневий бібліометричний аналіз, авторка довела, що кооперація є важливим елементом сталого розвитку і впливає на економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку місцевих громад. Це підтверджує важливість інтеграції кооперації в стратегії розвитку територіальних громад. У другому підпункті першого розділу проведено декомпозиційний аналіз процесу кооперації на різних рівнях територіальних громад, що дозволило краще зрозуміти структурні та функціональні взаємозв'язки кооперації на внутрішньоорганізаційному та міжмуніципальному рівнях. Такий підхід сприяє формуванню комплексних моделей розвитку кооперативних зв'язків, що є основою для системного розвитку територій. У третьому підпункті першого розділу вдосконалено методичний підхід до оцінювання впливу соціально-економічних факторів на процес добровільного формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Запропоновані кореляційно-регресійні моделі дозволяють формалізувати соціально-економічні фактори створення ОТГ та встановити характер зв'язку і силу їх впливу, що надає науковцям та практикам інструменти для ефективного планування та управління процесами децентралізації.

Другий розділ, що викладений на 43 сторінках (24% основного змісту), присвячено впливу внутрішньомуніципальної кооперації на сталий розвиток територіальних громад. У першому підпункті другого розділу досліджено роль сільськогосподарських кооперативів як інструменту комплексного розвитку сільськогосподарських територіальних громад. Дослідження показує, що кооперативи не тільки сприяють економічному розвитку, але й позитивно впливають на зростання соціального капіталу, що є важливим для сталого розвитку. У другому підпункті другого розділу формалізовано соціально-економічні фактори, що впливають на ефективність створення кооперативів у територіальних громадах. У третьому підпункті другого розділу розвинуто методичні підходи до оцінювання впливу сільськогосподарських кооперативів на сталий розвиток територіальних громад. Використання методу різниць та множинного регресійного аналізу дозволяє обґрунтувати позитивний вплив кооперативів на соціально-економічні показники розвитку громад, що підкреслює необхідність підтримки кооперативів як важливого інструменту сталого розвитку сільських територій.

Третій розділ дисертаційного дослідження, який викладено на 43 сторінках (24% основного тексту) присвячено формуванню ефективного економічного співробітництва територіальних громад. У першому підпункті третього розділу визначено науково-методичні засади оцінювання впливу міжмуніципального співробітництва на сталий місцевий розвиток. Дослідження доводить, що міжмуніципальне співробітництво сприяє економічному, екологічному та соціальному розвитку громад, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та підвищення якості надання послуг. У другому підпункті третього розділу запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності територіальних громад. Запропонований інтегральний показник фінансової спроможності

економічного розвитку дозволяє оцінювати ефективність децентралізації та приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку місцевих громад, що підкреслює важливість фінансового аналізу в контексті сталого розвитку та децентралізації. У третьому підпункті третього розділу досліджено вплив міжмуніципального співробітництва на фінансову спроможність економічного розвитку територіальних громад. Дослідження показує, що міжмуніципальне співробітництво дозволяє оптимізувати надання послуг та покращити фінансовий стан громад, що підтверджує важливість розвитку співробітництва між громадами як стратегії покращення їх фінансової стабільності.

Положення дисертаційної роботи добре структуровані та викладені науковим стилем. Робота завершується висновками, які є цілісними та логічно обґрунтованими, повністю розкривають мету та завдання, містять вагомий теоретичний та практичний положення щодо розуміння кооперації як фактора сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

6. Новизна дослідження та одержаних результатів.

Детальне ознайомлення з дисертацією Дуванової Оксани Сергіївни та опублікованими нею науковими працями дозволяє зробити висновок, що основні положення, висновки та рекомендації, викладені авторкою, мають наукову новизну і демонструють її особистий внесок у дослідження.

Аналізуючи найбільш суттєві наукові результати зауважимо, що авторка вперше висунула та емпірично підтвердила гіпотезу про те, що міжмуніципальне співробітництво територіальних громад впливає на детермінанти сталого місцевого розвитку. Використання методів багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу дозволило підтвердити позитивний вплив збільшення кількості громад, що уклали договори міжмуніципального співробітництва, на показники економічного, екологічного та соціального аспектів сталого розвитку.

За підсумками проведеного дисертаційного дослідження удосконалено:

- 1) методичний підхід до визначення економічних детермінант рівня фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України, що розмежовує детермінанти на економічні стимулятори та дестимулятори і базується на дворівневому підході з побудовою інтегральних індексів оцінки на рівні окремих об'єднаних територіальних громад і регіону в цілому;
- 2) методичні засади обґрунтування впливу соціально-економічних факторів на процес добровільного об'єднання територіальних громад, з використанням факторного аналізу панельних даних та кореляційно-регресійних моделей оцінювання;
- 3) теоретичні засади обґрунтування структурно-функціональних взаємозв'язків поняття кооперації та теорії сталого місцевого розвитку із використанням комплексних методів бібліометричного аналізу та інструментарію VOSviewer v.1.6.10 та Scopus Citation Overview tool, що допомогло визначити основні пріоритети та кластери в міждисциплінарних дослідженнях кооперації та сталого розвитку, а також етапи зміни наукового інтересу у цій сфері.

У дисертаційній роботі набули подальшого розвитку такі наукові положення: 1) науково-методичний підхід до обґрунтування концептуальної моделі формування кооперативних зв'язків територіальної громади, що передбачає формування зв'язків кооперації на внутрішньомуніципальному та міжмуніципальному рівнях; 2) методичні засади дослідження ролі та місця агрокооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільськогосподарських територій, що базуються на методі різниць (difference-in-differences) та на множинному регресійному аналізі на основі методу найменших квадратів.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих працях, персональний внесок здобувача.

Основний зміст дисертаційної роботи відображено в 27 наукових працях загальним обсягом 9,01 друк. арк., із яких особисто авторці належить 4,06 друк. арк., у тому числі: 2 розділи у колективних монографіях, 3 статті у виданнях, що індексуються наукометричною базою Scopus чи Web of Science, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 15 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій (2 з яких входять до міжнародної наукометричної бази Scopus).

Це дозволяє зробити висновок, що сукупність опублікованих наукових праць, в яких представлені результати дисертаційної роботи, відповідає вимогам п. 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України року № 44 від 12 січня 2022 року.

8. Апробація одержаних результатів.

Основні наукові результати дисертаційної роботи Дуванової О.С. висвітлені у повному обсязі в наукових працях авторки, пройшли апробацію на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: 8-й Міжнародній конференції з лідерства «Нові погляди на лідерство в бізнесі та економіці після пандемії COVID-19 (NILBEC 2022)» (м. Прага, Чехія, 2022 р.); 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини та сталий розвиток» (м. Суми, Україна, 2021 р.); 1-й та 2-й Міжнародних Мультидисциплінарних Конференціях для Молодих Дослідників (м. Суми, Україна, 2021 р.; м. Біла Церква, Україна, 2019 р.); 3-й Міжнародній науковій конференції «SER 2020 Нові тенденції та найкращі практики соціально-економічних досліджень» (м. Ігало, Чорногорія, 2020 р.); Міжнародній конференції Tropentag 2020 «Продовольча та харчова безпека та її стійкість до глобальних криз» (м. Вітценхаузен, Німеччина, 2020 р.); 1-му Міжнародному форумі «Сучасні виклики сталому розвитку: діалог між народами та країнами» (м. Суми, Україна, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нормативна сила Європейського союзу» (м. Київ, Україна, 2020 р.); 5-й Міжнародній конференції з енергетики, навколишнього середовища та інформаційної

системи (система онлайн-вебінарів, Індонезія, 2020р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених імені професора Олега Балацького «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, Україна, 2019 р.), 12-й Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, Україна, 2018р.), Міжнародному науковому форумі STABICONsystems – 2018 (м. Суми, Україна, 2018 р.); 2-й та 3-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України» (м. Суми, Україна, 2017-2018 рр.).

9. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

На основі перевірки дисертаційної роботи Дуванової Оксани Сергіївни на наявність академічного плагіату встановлено, що посилання на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень є коректними, а навмисних спотворень у дослідженні не виявлено. Таким чином, можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

10. Недоліки дисертації щодо їх змісту та оформлення.

Дисертація Дуванової Оксани Сергіївни справляє загальне позитивне враження, і принципових недоліків щодо структури, змісту, обсягу, оформлення, наукового, теоретичного та практичного значення немає. Проте, є кілька зауважень:

1. У 3 розділі при розрахунку інтегрального індексу фінансової спроможності економічного розвитку територіальних громад, доцільно було б розширити перелік показників за рахунок показників децентралізації доходів та податкових надходжень. На нашу думку це б посилило якість моделювання.

2. У розділі 3.2 при розмежуванні показників економічних стимуляторів та дестимуляторів, доцільно було б окремо враховувати фактор надходження реверсної дотації.

3. У п. 2.3 дисертаційної роботи представлено методичний підхід до оцінювання впливу сільськогосподарських кооперативів на сталий розвиток територіальних громад, зокрема, й результати регресійного аналізу впливу агрокооперативів на соціально-економічні показники розвитку територіальних громад та показники розвитку сталого сільського господарства. Позитивно оцінюючи отримані дисертанткою результати, зауважимо, що додаткового обґрунтування потребує вибір результативних показників, алгоритм їх відбору та встановлення значущості.

Окрім цього, під час рецензування дисертації виникли питання, на які хотілося б почути додаткові відповіді від здобувачки:

1. Що ви розумієте під фінансовою спроможністю територіальних громад? Чим зумовлено обрання індикаторів для формування показника фінансової спроможності економічного розвитку громад?

2. Які нові перспективи відкрила реформа децентралізація для міжмуніципального співробітництва? Які ризики та загрози для міжмуніципального співробітництва несе війна в Україні.

Перелічені зауваження та недоліки не є принциповими та не впливають на якість отриманих дисертанткою результатів та висновків, а також не позбавляють результати дослідження, винесені на захист, оригінальності та наукової значущості.

11. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Дуванової Оксани Сергіївни на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації», яка виконана в Сумському державному університеті, є самостійним, повноцінним та закінченим науковим дослідженням, яке характеризується науковою новизною та поглиблює науково-методичні засади дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реформи децентралізації. Достовірність отриманих результатів забезпечується фактичними висновками, отриманими за допомогою сучасних методів дослідження та апарату економіко-математичного моделювання. За актуальністю визначеної проблеми та новизною отриманих результатів, обсягами, рівнем обґрунтувань та відповідності поставленим завданням дисертація Дуванової Оксани Сергіївни відповідає вимогам до рівня наукової кваліфікації здобувача.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації» відповідає вимогам Постанови Кабінету міністрів України №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року, а її авторка Дуванова Оксана Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент:

к.е.н., доцентка кафедри
бухгалтерського обліку та оподаткування
Сумського державного університету

А.В. Височина

